

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА
ТА ПСИХОЛОГІЇ
Кафедра психології**

АНТРОПОЛОГІЯ

**Навчально-методичний комплекс
(дистанційний курс)**

**Київ
2025**

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА
ТА ПСИХОЛОГІЇ
Кафедра психології

АНТРОПОЛОГІЯ

Навчально-методичний комплекс
(дистанційний курс)

Київ
2025

УДК 572(072)
А728

Укладачі:

Наталія РЕБЕНОК, доцент кафедри психології навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Артур ПОГОРІЛЕНКО, старший викладач кафедри психології навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ, доктор філософії в галузі психології

Рецензенти:

Олена НЕЖИНСЬКА – доцент кафедри психології та педагогіки ФСП Національного технічного університету України «КПІ імені Ігоря Сікорського», кандидат психологічних наук, доцент;

Олена ПРОКОПЕНКО – професор кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ 19 червня 2025 року (протокол № 6)

Матеріали подано в авторській редакції. Відповідальність за їхню якість, а також відсутність у них відомостей, що становлять державну таємницю та службову інформацію, несуть автори

Антропологія [Текст] : навч.-метод. комплекс
А728 (дистанційний курс) [для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра за спеціальністю «Психологія»] / уклад.: Н. Ребенок, А. Погоріленко. – Київ : НАВС, 2025. – 53 с.

УДК 572(072)

© Національна академія внутрішніх справ, 2025

ЗМІСТ

МЕТА Й ЗАВДАННЯ ВИВЧЕННЯ КУРСУ «АНТРОПОЛОГІЯ»	4
ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ	7
ПРОГРАМА КУРСУ	9
СТРУКТУРА ЗАЛКОВОГО КРЕДИТУ	13
ОСНОВНІ ТЕРМІНИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	14
ТЕМАТИКА ТА ПЛАНИ ЛЕКЦІЙ	16
ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ І ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ	19
ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ	49
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ ДО ДИСЦИПЛІНИ.....	52

МЕТА Й ЗАВДАННЯ ВИВЧЕННЯ КУРСУ «АНТРОПОЛОГІЯ»

Теоретична підготовка професійного психолога полягає в опануванні знаннями з антропології взагалі та прикладними знаннями на межі антропології та психології.

Антропологія – це фундаментальна наука, що досліджує походження та розвиток людства, охоплюючи його як біологічний вид, так і соціальну істоту. Для майбутніх психологів розуміння антропології є ключовим, адже вона надає глибокий контекст для вивчення психіки, поведінки й адаптації людини. Дисципліна знайомить здобувачів з програмою і методикою антропологічних досліджень, які дають змогу всебічно вивчати людину, інтегруючи дані з різних галузей знань.

Особливо цінними для психологів є розділи аукасології, що вивчає закономірності росту та розвитку людини протягом усього життя – від зачаття до старіння, та вчення про конституцію, що розглядає взаємозв'язок між фізичними, фізіологічними та психічними особливостями. Ці знання допомагають зрозуміти індивідуальні відмінності в розвитку особистості та її схильність до певних психофізіологічних реакцій. Крім того, проблеми біосоціальної антропології акцентують на нерозривному зв'язку біологічних і соціальних факторів, що формують людську природу – це критично важливо для розуміння впливу середовища та спадковості на психічне здоров'я та поведінку.

Курс також заглиблюється в походження людини (антропогенез), надаючи еволюційний погляд на формування нашої психіки та когнітивних здібностей. Расознавство розкриває антропологічну різноманітність і єдність сучасного людства, що є важливим для подолання стереотипів і формування толерантного ставлення до індивідуальних та групових відмінностей у психологічній практиці. Нарешті, історична антропологія України та вивчення антропологічного складу населення надає унікальний погляд на формування психічних і поведінкових особливостей українського етносу в історичній перспективі, що може бути корисним для кроскультурних досліджень і розуміння менталітету.

Підсумковим етапом вивчення дисципліни є складання заліку.

Метою навчальної дисципліни є формування у студентів знань щодо основних аспектів теоретичних і практичних завдань антропології, її історії розвитку та структури, основних теорій й напрямів у сучасній антропології; опановування теоретичними знаннями щодо походження й еволюції фізичної організації людини; поглиблення знань про особливості фізичної організації людини, що виникають під впливом різних умов життя; ознайомлення студентів з основними процесами розвитку гомінід, які протягом еволюції привели до суттєвих модифікацій будови тіла й мозку, психічного відображення і поведінки приматів на шляху до сучасної людини, а також з різними формами різноманіття (генетичний, морфологічний, психологічний, етнічний, мовний поліморфізми), що існують у популяціях сучасної людини.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є походження, еволюція, біологічні та соціокультурні особливості людини, її ріст і розвиток у взаємодії з навколишнім середовищем.

Завдання вивчення дисципліни: опановування здобувачами теоретичними знаннями щодо:

- походження й еволюції фізичної організації людини;
- формування уявлень про людину як об'єкт генетичних досліджень;
- процесів індивідуальної мінливості фізичного типу людини;
- поглиблення знань про особливості фізичної організації людини, що виникають під впливом різних умов життя і праці;
- вироблення уявлень щодо особливостей еволюційного розвитку приматів і людини, про виникнення популяційного різноманіття людини.

У результаті вивчення антропології здобувачі повинні:

з н а т и:

- зміст основних понять і категорій антропології;
- предмет, структуру та основні методи, що використовуються в антропологічних дослідженнях;

– історичний огляд виникнення й розвитку основних напрямів і концепцій антропогенезу, морфологічної та етнічної антропології;

– поняття та характеристики видової єдності людини;

– основні чинники расоутворення;

в м і т и:

– визначати предмет, об'єкт і завдання антропології та вільно користуватися поняттями й категоріями курсу;

– критично оцінювати різні теорії та гіпотези щодо явищ біологічної мінливості людини та його еволюційних предків;

– оцінювати, порівнювати та аналізувати різні наукові дані, аспекти, гіпотези.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

Ці організаційно-методичні вказівки допоможуть майбутнім психологам успішно опанувати дисципліну «Антропологія». Курс має на меті надати комплексне розуміння поняття людина як біосоціальної істоти, її еволюційного шляху, розвитку та різноманітності. Ці знання є фундаментом для глибокого аналізу психіки, поведінки й адаптації особистості в різних середовищах.

Вивчення дисципліни передбачає поєднання різних форм аудиторної та самостійної роботи, зокрема лекції (очно та дистанційно), які надають основний теоретичний матеріал, систематизують ключові поняття. Дистанційні лекції проводитимуться через визначену платформу з можливістю інтерактивної взаємодії., семінарські заняття (очно та дистанційно), спрямовані на поглиблення теоретичного матеріалу, розвиток критичного мислення та навичок наукової дискусії. Для підготовки необхідно опрацювати лекційний матеріал і рекомендовану й додаткову літературу та практичні заняття (очно та дистанційно), які передбачають відпрацювання конкретних антропометричних вимірювань, аналіз таблиць фізичного розвитку, розв'язання ситуаційних задач, що допоможе застосувати теоретичні знання в практичному контексті, зокрема для психологічної діагностики та консультування.

Самостійна робота містить опрацювання конспектів лекцій, рекомендованої літератури, підготовку до семінарів і практичних занять, написання рефератів або есе за обраними темами. Самостійна робота є ключовою для глибокого засвоєння матеріалу.

Ефективне опанування «Антропології» потребує системного підходу, зокрема регулярне опрацювання матеріалу, використання різноманітних джерел: лекційних матеріалів, рекомендованої літератури (підручники, монографії), наукових статей і перевірених онлайн-ресурсів, конспектування та систематизація інформації, а також під час вивчення кожної теми необхідно розуміти як антропологічні дані корелюють з психологічними знаннями (наприклад, зв'язок конституції та

темпераменту, вплив еволюції на когнітивні здібності, біологічні основи поведінки).

Контроль за засвоєнням антропологічних знань здійснюється різними способами, серед яких чільне місце посідають опитування, тестування та написання контрольних робіт на семінарських заняттях. Рівень знань здобувачів визначається за допомогою підсумкового заліку.

Методичні матеріали складено таким чином, щоб інформативна частина курсу органічно інтегрувалася в систему знань, отриманих у процесі вивчення інших дисциплін з метою об'єднання методологічних можливостей антропологічних і психологічних підходів.

ПРОГРАМА КУРСУ

Тема 1. Антропология – наука про походження та розвиток людства

Антропология як міждисциплінарна наука, що вивчає людину як біологічну та соціокультурну істоту. Походження терміну, основні завдання та структура антропологии. Основні напрями сучасної антропологии: фізична (біологічна), вікова, етнографічна, психологічна, соціальна.

Зв'язок антропологии з іншими науками – біологією, медициною, психологією, соціологією, історією. Місце антропологии у системі наукового знання. Значення антропологии для формування світогляду фахівця-психолога, зокрема для розуміння психофізіологічної індивідуальності людини, її походження та адаптаційних можливостей.

Тема 2. Програма та методика антропологічних досліджень

Програма антропологічного дослідження: постановка цілей, визначення об'єкта та предмета дослідження, формулювання гіпотез, вибір методів і засобів збору даних, обробка та інтерпретація результатів.

Основні методи антропологии: антропометрія, соматоскопія, краніология, дерматогліфіка, метод порівняння. Сучасні підходи – використання молекулярно-генетичних методів, цифрової обробки даних, візуалізаційних технологій.

Етичні принципи антропологічного дослідження: добровільність, збереження приватності, інформована згода. Практичне значення методик для психологии, медицини, судово-медичної експертизи.

Тема 3. Ауксология – наука про закономірності росту та розвитку людини

Ключовий розділ антропологии, що вивчає всебічні закономірності росту та розвитку людини від зачаття до старіння, охоплюючи як кількісні (ріст), так і якісні (розвиток) зміни.

Основні етапи розвитку людини, які впливають на ріст, включаючи визначальну роль спадковості (як підкреслював Г. Мендель) і взаємодію генотипу з середовищем.

Методи оцінки фізичного розвитку, що дозволяє виявляти порушення фізичного розвитку.

Вплив екологічних і соціальних чинників, а також важливості харчування та фізичної активності для оптимального росту, а патології та відхилення в процесі росту.

Тема 4. Учення про конституцію. Проблеми біосоціальної антропології

Поняття конституції людини, основні координати статури, такі як зріст, вага, обхвати (наприклад, грудей, талії, стегон), пропорції частин тіла (наприклад, довжина кінцівок відносно тулуба) та ширина плечей/таза.

Конституціональні схеми людини. Значення генотипу, ендокринної, нервової систем у формуванні конституції.

Біосоціальна антропологія, яка досліджує складну взаємодію біологічних (генетичні, фізіологічні) та соціальних (спосіб життя, харчування, культурні норми, екологія, соціально-економічні умови) факторів у формуванні конституції та адаптаційних можливостей людини.

Тема 5. Походження людини (антропогенез)

Походження людини (антропогенез) як біологічного виду *Homo sapiens*.

Історичне розуміння походження людини, яке еволюціонувало від міфологічних і релігійних уявлень (наприклад, креаціонізм) до наукових теорій, що базуються на емпіричних даних (палеонтологія, генетика, археологія).

Система природи у біології. *Homo sapiens* належить до Царства Тварини, Типу Хордові, Класу Ссавці, Ряду Примати, Родини Гомініди (*Hominidae*), Роду Людина (*Homo*), Виду Людина розумна (*Homo sapiens*). Ця класифікація підкреслює наші еволюційні зв'язки з іншими організмами, зокрема з людиноподібними мавпами.

Дарвінізм – це еволюційне вчення, розроблене Чарльзом Дарвіном, що пояснює розвиток видів шляхом природного добору. Ґрунтується на чотирьох основних принципах: мінливість (організми відрізняються один від одного),

спадковість (ознаки передаються нащадкам), боротьба за існування (обмежені ресурси та конкуренція) та природний добір (виживання та розмноження найбільш пристосованих особин, що веде до накопичення корисних ознак у популяції).

Синтетична теорія еволюції (СТЕ), яка інтегрувала дарвінізм з досягненнями генетики (відкриття Г. Менделя, розуміння мутацій, генного дрейфу), молекулярної біології, палеонтології та інших наук.

Сучасна позиція Католицької Церкви, сформульована папами Пієм XII та Іоанном Павлом II.

Критика теорії еволюції.

Тема 6. Расознавство – вчення про антропологічну різноманітність і єдність сучасного людства

Розділ антропології, що вивчає расове різноманіття сучасного людства, його генетичні, морфологічні та географічні основи. Історія расознавства.

Критерії виділення рас (пігментація шкіри, форма черепа, структура волосся тощо) та проблема точності й доцільності таких класифікацій у сучасній науці. Основні расові типи: європеоїдна, негроїдна, монголоїдна, австралоїдна, американоїдна – їх характеристики, ареали поширення, адаптаційні особливості.

Сучасний погляд на расу як соціальний конструкт і підкреслення видової єдності *Homo sapiens*. Біоетичні та соціальні наслідки расових класифікацій, боротьба зі стереотипами й дискримінацією. Значення расознавства для психологічної практики в умовах мультикультурного суспільства.

Тема 7. Історична антропологія України

Галузь антропології, що вивчає антропологічний склад населення України в різні історичні періоди. Основні джерела даних: археологічні знахідки, краніологічні серії, аналіз скелетних решток, етноісторичні матеріали. Методи реконструкції типологічного складу населення.

Основні антропологічні типи, що формувалися на території України: дніпро-карпатський, балтійський, понтійський, середземноморський тощо. Їхній зв'язок з

історичними етапами заселення території: трипільська культура, скіфи, сармати, анти, слов'яни, середньовічні міграції.

Особливості формування української етнічної групи як результату тривалого антропологічного змішування. Взаємозв'язок біологічного та культурного чинників у формуванні менталітету, традицій, стійких психофізичних рис.

Значення історичної антропології України для формування національної ідентичності, міжкультурної толерантності та психологічного розуміння етногенезу.

Тема 8. Антропологічний склад українського народу

Розгляд сучасного антропологічного складу українського населення на основі соматологічних, краніологічних, генетичних та історико-етнографічних даних. Узагальнена характеристика основних антропометричних ознак сучасних українців: зріст, форма черепа, колір очей, волосся, риси обличчя, будова тіла.

Внутрішня етнографічна мозаїка: локальні антропологічні варіанти – поліський, карпатський, подільський, слобожанський, степовий типи тощо. Їх формування під впливом історичних міграцій, природного добору та соціальних умов.

Вплив расоутворювальних процесів і змішування популяцій на формування біологічного обличчя нації. Порівняння українського антропологічного типу з іншими європейськими популяціями.

Значення знань про антропологічний склад для психології: розуміння варіативності психофізичних особливостей, формування ідентичності, подолання упереджень у міжособистісній і міжетнічній взаємодії.

СТРУКТУРА ЗАЛІКОВОГО КРЕДИТУ

Назви теми	Всього	У тому числі:			
		Лекцій	Семінарських занять	Практичних занять	Індивідуальна та самостійна робота
Змістовий модуль I. Основні етапи взаємодії філософії та психології					
Тема 1. Антропология – наука про походження та розвиток людства	6	2	2	2	8
Тема 2. Програма та методика антропологічних досліджень	6	2	2	2	8
Тема 3. Ауксологія – наука про закономірності росту та розвитку людини	8	2	2	4	8
Тема 4. Учення про конституцію. Проблеми біосоціальної антропології	8	2	2	4	8
Тема 5. Походження людини (антропогенез)	10	2	4	4	8
Тема 6. Расознавство – вчення про антропологічну різноманітність і єдність сучасного людства	10	2	4	4	6
Тема 7. Історична антропология України	6	2	2	2	8
Тема 8. Антропологічний склад	6	2	2	2	6
Всього годин	60	16	20	24	60

Форма підсумкового контролю – залік

ОСНОВНІ ТЕРМІНИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Антропогенез (від грец. *ánthropos* – людина і *génesis* – походження) – процес історико-еволюційного становлення людини розумної (*Homo sapiens*), що охоплює формування її фізичного типу, трудової діяльності, мови, мислення та соціальної організації.

Антропология (від грец. *ánthropos* – людина і *lógos* – вчення, наука) – наука, що комплексно вивчає людину, її походження, еволюцію, біологічну та соціокультурну різноманітність, а також механізми адаптації до навколишнього середовища.

Антропологічний склад (від грец. *ánthropos* – людина і лат. *compositus* – складений – сукупність антропологічних типів (рас), що складають населення певної території або спільноти на певному історичному етапі; характеристика расової приналежності групи людей.

Ауксология (від грец. *auxo* – ріст, збільшення і *lógos* – вчення, наука) – розділ антропології, що вивчає закономірності індивідуального росту і розвитку людини (онтогенезу) від зачаття до старіння, фактори, що на них впливають, та методи оцінки.

Біосоціальна антропология (від грец. *bíos* – життя, лат. *socius* – суспільний і грец. *ánthropos* – людина, *lógos* – вчення) – напрямок в антропології, що досліджує взаємозв'язок і взаємодію біологічних (генетичних, фізіологічних) та соціальних (культурних, економічних, екологічних) факторів у формуванні людини, її розвитку та адаптації.

Дарвінізм (від імені **Чарльза Дарвіна**): Теорія еволюції, розроблена Чарльзом Дарвіном, яка пояснює розвиток і різноманіття живих організмів (включаючи людину) шляхом природного добору, спадковості та мінливості.

Еволюція (від лат. *evolutio* – розгортання) – процес поступових, але незворотних змін у живих організмах та їхніх спільнотах, що призводять до виникнення нових форм життя та підвищення їхньої пристосованості до умов навколишнього середовища.

Зріст – один з основних антропометричних показників, що відображає довжину тіла людини.

Історична антропологія (від грец. *ánthropos* – людина, *lógos* – вчення) – галузь антропології, що вивчає антропологічний склад (расові типи, морфологічні особливості) населення на території певної країни в різні історичні періоди, його формування та зміни.

Конституція людини (від лат. *constitutio* – устрій, будова) – сукупність стійких морфологічних (будова тіла), фізіологічних (функціональні особливості) та психологічних (особливості психіки) ознак індивіда, що визначають його реактивність на впливи середовища та схильність до певних захворювань.

Методика антропологічних досліджень (від грец. *methodos* – шлях дослідження, і *ánthropos* – людина, *lógos* – вчення) – сукупність конкретних прийомів, методів і процедур, що використовуються для збору, аналізу та інтерпретації даних в антропологічних дослідженнях (наприклад, антропометрія, генетичний аналіз, краніологія).

Походження людини див. **Антропогенез**.

Програма антропологічних досліджень (від грец. *programma* – припис, план, і *ánthropos* – людина, *lógos* – вчення) – чітко окреслений план, послідовність дій та цілей, що визначають зміст, етапи та інструментарій наукового дослідження в антропології.

Раса (від араб. *ras* – голова, початок; або італ. *razza* – порода) – велика група людей, що характеризується спільністю спадкових фізичних ознак (наприклад, колір шкіри, волосся, форма обличчя), які сформувалися як адаптація до певних географічних та екологічних умов. У сучасному расознавстві наголошується на відсутності чітких меж між расами та єдності людства як біологічного виду.

Расознавство (від араб. *ras* – голова, початок; або італ. *razza* – порода) – розділ антропології, що вивчає расову класифікацію людства, географічне поширення рас, історію їх формування та взаємозв'язки, підкреслюючи єдність виду *Homo sapiens* попри зовнішні відмінності.

Статура – сукупність розмірів, пропорцій та особливостей розвитку частин тіла людини; зовнішня будова тіла.

ТЕМАТИКА ТА ПЛАНИ ЛЕКЦІЙ

Тема 1. Антропология – наука про походження та розвиток людства

Лекція – 2 години

1. Сутність і багатовимірність антропології.
2. Історія розуміння природи людини.
3. Становлення антропології як науки.

Тема 2. Програма та методика антропологічних досліджень

Лекція – 2 години

1. Загальні уявлення про напрями та методи історичної антропології.
2. Антропометрія як основа антропологічної методики.
3. Визначення віку й статі за кістками скелета.
4. Методика збирання і транспортування кісткових і решток людей під час археологічних розкопок.
5. Система обліку, опису й архівації палеоантропологічних даних.
6. Соматометрія та соматоскопія.

Тема 3. Ауксологія – наука про закономірності росту та розвитку людини

Лекція – 2 години

1. Визначення ауксології та її місце в межах антропології.
2. Фактори, що впливають на ріст і розвиток людини.
3. Основні етапи розвитку людини.
4. Роль спадковості у рості людини.
5. Методи оцінки фізичного розвитку. Порушення фізичного розвитку.
6. Екологічні та соціальні чинники впливу на ріст та розвиток людини.
7. Вплив харчування та фізичної активності на ріст та розвиток людини.
8. Патології та відхилення у процесі росту людини.

Тема 4. Учення про конституцію. Проблеми біосоціальної антропології

Лекція – 2 години

1. Поняття конституції людини. Основні координати статури.
2. Конституціональні схеми людини.
3. Фізіологічні та генетичні основи конституції.
4. Проблеми біосоціальної антропології.

Тема 5. Походження людини (антропогенез)

Лекція – 2 години

1. Важливість розуміння походження людини.
2. Історичне розуміння походження людини.
3. Система природи у біології.
4. Дарвінізм.
5. Сучасні версії теорії еволюції. Еволюція у вченні католицької церкви.
6. Критика теорії еволюції.

Тема 6. Расознавство – вчення про антропологічну різноманітність і єдність сучасного людства

Лекція – 2 години

1. Головні принципи расових класифікацій.
2. Коротка морфологічна характеристика основних расових груп.
3. Сучасна наука про виникнення расових відмінностей людства.

Тема 7. Історична антропологія України

Лекція – 2 години

1. Найдавніша людність території України.
2. Антропологічні особливості давнього населення України (доба раннього заліза – пізні середньовіччя).

Тема 8. Антропологічний склад українського народу

Лекція – 2 години

1. П'ять антропологічних областей України.
2. Одонтологічні та дерматогліфічні дослідження антропологічного складу українського народу.
3. Гематологічні дослідження антропологічного складу українського народу.

ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ І ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

ТЕМА 1

Антропологія – наука про походження та розвиток людства

Усього годин 14, у тому числі: лекція – 2, семінарське заняття – 2, практичне заняття – 2, самостійна робота – 8.

Лекція 1 – 2 години

Навчальні та виховні цілі

Сформувати загальне уявлення про антропологію як комплексну науку про людину, розглянути її структуру, основні підрозділи, зв'язки з іншими галузями знань. Ознайомити з еволюцією поняття «антропологія» в історичному та науковому контексті. Виховати повагу до різноманітності людської природи, сприяти формуванню наукового світогляду, міждисциплінарного підходу та інтересу до пізнання людини в єдності біологічного і соціального.

Семінарське заняття – 2 години

Перелік проблемних питань, що становлять сутність теми:

1. Предмет і об'єкт антропології, її місце в системі наук.
2. Основні напрями антропології.
3. Відмінності антропології від суміжних наук – біології, історії, медицини, соціології.
4. Зв'язок антропології з психологією та значення для підготовки фахівця.
5. Біосоціальна природа людини як фундамент антропологічного підходу.
6. Сучасні виклики й завдання антропології як науки про людину.

Перелік ключових термінів і понять теми

«Антропологія», «фізична антропологія», «соціокультурна антропологія», «біосоціальність», «міждисциплінарність», «онтогенез», «антропогенез», «адаптація», «еволюція», «методи антропології».

Методичні рекомендації

До питання 1. Порівняйте різні визначення антропології – класичні й сучасні. Визначте її предмет та об'єкт.

До питання 2. Наведіть приклади напрямків антропології, зосередившись на їх практичному значенні.

До питання 3. Побудуйте таблицю порівняння антропології з іншими науками (мета, об'єкт, предмет, напрями досліджень).

До питання 4. Знайдіть приклади із психологічної практики, де важливе знання про тілесні, расові, вікові особливості людини.

До питання 5. Поясніть, як взаємодіють між собою біологічна та соціальна природа людини.

До питання 6. Обговоріть виклики сучасної антропологічної науки: глобалізація, міграція, екологічні зміни, цифровізація, масові забудови.

Практичне заняття – 2 години

Завдання 1. Аналіз визначень антропології

Підготуйте коротке есе (300–400 слів), у якому:

- дайте визначення антропології;
- розкрийте її міждисциплінарний характер,
- поясніть, чим вона відрізняється від інших наук про людину.

Завдання 2. Створення ментальної карти (mind map): «Структура антропології»

Розробіть інфографіку або ментальну карту, де відобразить основні напрями антропології, їхні ключові поняття та приклади застосування.

Методичні рекомендації

До завдання 1. У вступі поясніть, чому важливо знати, що таке антропологія. В основній частині опишіть структуру антропології, основні її напрямки, перетини з іншими науками. Запропонуйте власне визначення антропології.

До завдання 2. У центрі карти розмістіть слово «Антропологія», від якого розходяться гілки до її підрозділів. Додайте приклади, ілюстрації, що відображають специфіку кожного напрямку. Робота може бути виконана вручну або за допомогою онлайн-сервісів (наприклад, Canva, Miro).

Індивідуальна та самостійна робота – 8 годин

Теми рефератів, доповідей

1. Антропология як міждисциплінарна наука.
2. Основні етапи становлення антропології.
3. Зв'язок антропології з психологією: точки перетину.
4. Біосоціальний підхід до вивчення людини: суть і значення.
5. Значення антропології у формуванні професійного світогляду психолога.

Література до теми

1. Сегада С. Антропология : навч. посіб. для студентів гуманітарних спеціальностей ВНЗ / редкол.: С. В. Головка, Ю. Г. Медюк. Київ : Либідь, 2001. 335 с.
2. Солохіна, Л. О. Антропология : навч. посіб. Харків : ХНУВС, 2022. 194 с.
3. Поправко О. В. Антропология : навч. посіб. Мелітополь : МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2016. 285 с.

ТЕМА 2

Програма та методика антропологічних досліджень

Усього годин 14, у тому числі: лекція – 2, семінарське заняття – 2, практичне заняття – 2, самостійна робота – 8.

Лекція 2 – 2 години

Навчальні та виховні цілі

Сформувати у здобувачів уявлення про основні етапи проведення антропологічного дослідження, типи програм, наукові підходи, методи збору та аналізу даних. Ознайомити з антропометричними, краніологічними, дерматогліфічними, соматоскопічними, генеалогічними та іншими методами. Розвинути критичне мислення у виборі методик залежно від цілей дослідження та вміння оцінювати наукову доброчесність, етичні стандарти досліджень.

Семінарське заняття – 2 години

Перелік проблемних питань, що становлять сутність теми:

1. Антропометрія як основа антропологічної методики. Основні напрями антропометрії.
2. Основні принципи соматометричних досліджень.
3. Основні принципи соматоскопічних досліджень.
4. Переваги та обмеження різних методик в антропологічних дослідженнях.
5. Проблема етики та інформованої згоди в антропологічних дослідженнях.
6. Використання сучасних технологій в антропологічних дослідженнях (цифрові вимірювання, генетичні аналізи).

Перелік ключових термінів і понять теми

«Програма дослідження», «антропометрія», «соматоскопія», «краніологія», «дерматогліфіка», «біоетика», «інформована згода», «етапи дослідження», «об'єкт та предмет», «генеалогічний метод», «молекулярна антропологія», «етичні стандарти досліджень».

Методичні рекомендації до семінарського заняття

До питання 1. Визначте, що таке антропометрія як розділ антропології, зосередьтеся на її значенні як базового методу збору даних про фізичні особливості людини. Розгляньте основні напрямки антропометрії. Зверніть увагу на практичне застосування: медицина, спорт, ергономіка, психологія.

До питання 2. Поясніть принципи проведення соматометричних досліджень: стандартизованість вимірювань, відбір показників, правильність позиціонування тіла під час вимірювання. Вкажіть основні інструменти: ростомір, таліометр, сантиметрова стрічка, ваги. Обґрунтуйте значення дотримання методичних норм для точності результатів.

До питання 3. Розкрийте, що таке соматоскопія як метод візуальної оцінки морфологічних ознак (наприклад, постава, форма грудної клітки, будова кінцівок, м'язовий рельєф). Зазначте, що дослідження базується на суб'єктивній оцінці, але може бути важливим для первинної діагностики. Наголосіть на необхідності поєднувати з кількісними методами.

До питання 4. Порівняйте різні методики (антропометрія, соматоскопія, краніологія, дерматогліфіка, генетичний аналіз) за критеріями: точність, обсяг даних, трудомісткість, потреба в спеціальному обладнанні. Наведіть приклади, в яких метод краще застосовувати. Обговоріть обмеження, зокрема ризику похибок або інтерпретаційної суб'єктивності.

До питання 5. Проаналізуйте основні етичні принципи проведення досліджень: добровільність участі, забезпечення конфіденційності, надання повної інформації (інформована згода), право респондента припинити участь. Наведіть приклади з практики, коли порушення цих норм призводило до скандалів чи дискредитації досліджень.

До питання 6. Окресліть сучасні технології, що застосовуються в антропології: 3D-сканування тіла, цифрова краніометрія, біометричні платформи. Зверніть увагу на переваги: точність, можливість автоматизації, збереження та відтворення даних. Також торкніться викликів – доступність, вартість, етичні дилеми щодо генетичних даних.

Практичне заняття – 2 години

Завдання 1. Розроблення програми дослідження

Складіть коротку програму умовного антропологічного дослідження. Визначте:

- тему дослідження;
- об'єкт і предмет;
- мету, завдання;
- вибір методик;
- очікувані результати.

(наприклад: «Порівняння антропологічних ознак дітей 12 років різних країн»).

Завдання 2. Порівняльний аналіз методик

Створіть таблицю, в якій порівняйте 3 методики (соматоскопія, дерматогліфіка, краніологія) за такими критеріями: мета, інструменти, переваги, обмеження, галузі застосування.

Методичні рекомендації до практичних завдань

До завдання 1. Рекомендується обрати зрозумілу й актуальну тему. Звертайте увагу на логіку побудови дослідження. Не перевантажуйте програму надмірною кількістю методів. Покажіть, як обрані методи пов'язані з метою.

До завдання 2. Кожен метод подавайте в окремому рядку. Вкажіть конкретні інструменти (напр., ростомір, штангенциркуль, цифрові сканери), та приклади практичного застосування (наприклад, у спортивній медицині або судовій експертизі).

Індивідуальна та самостійна робота – 8 годин

Теми рефератів, доповідей

1. Антропометрія як основний метод антропології: історія, техніка, сучасні підходи.
2. Етичні виклики в антропологічних дослідженнях: міжнародні стандарти та український контекст.
3. Інформативність папілярних візерунків стосовно процесу розвитку людини.
4. Сучасні технології в антропології: цифрова краніологія. 3D-візуалізація, геномне картування.

Література до теми

1. Сегеда С. Антропологія : навч. посіб. для студентів гуманітарних спеціальностей ВНЗ / редкол.: С. В. Головка, Ю. Г. Медюк. Київ : Либідь, 2001. 335 с.
2. Солохіна Л. О. Антропологія : навч. посіб. Харків : ХНУВС, 2022. 194 с.
3. Поправко О. В. Антропологія : навч. посіб. Мелітополь : МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2016. 285 с.

ТЕМА 3

Ауксологія – наука про закономірності росту та розвитку людини

Усього годин 16, у тому числі: лекція – 2, семінарське заняття – 2, практичне заняття – 4, самостійна робота – 8.

Лекція 3 – 2 години

Навчальні та виховні цілі

Засвоїти значення ключових понять теми, специфіку поняття ауксології, її основні завдання та поняття, розумітися у факторах, що впливають на ріст і розвиток людини, специфіку етапів росту і розвитку людини, а також ролі спадковості у рості людини.

Семінарське заняття – 2 години

Перелік проблемних питань, що становлять сутність теми:

1. Основні підходи, які використовуються в ауксології для вивчення процесів.
2. Основні методи для діагностики порушень фізичного розвитку.
3. Вплив рівня харчування та фізичної активності на ріст у різні вікові періоди.
4. Вплив екологічних чинників на ріст і розвиток дитини у ранньому дитинстві.
5. Вплив соціально-економічних умов на фізичний розвиток у дитячому віці.
6. Етапи онтогенезу людини, які найбільш вразливі до зовнішніх негативних впливів (наприклад, екологічних чи соціальних).

Перелік ключових термінів і понять теми

«Ауксологія», «ріст і розвиток», «генетичні фактори», «внутрішньоутробний розвиток», «антропометричні вимірювання», «індекс маси тіла (ІМТ)», «біологічний вік», «біомаркери старіння», «порушення фізичного розвитку», «низькорослість», «високорослість», «гіпотрофія», «паратрофія», «ожиріння», «гіпостатура», «мікроцефалія».

Методичні рекомендації

До першого питання. Потрібно звернути увагу на етимологію поняття «ауксологія» (грец. «аухо» – ріст, «logos» – наука), на міждисциплінарний характер ауксології, враховуючи, що вона інтегрує знання з біології, медицини, генетики, фізіології та соціології, на місце ауксології в антропології, зокрема її взаємодію з фізичною антропологією, яка вивчає

зміни в тілі людини, загострити увагу на практичному значенні ауксології: розуміння норми та відхилень, діагностика та корекція порушень розвитку.

До другого питання. Готуючись до цього питання, необхідно врахувати основні методи оцінки фізичного розвитку: антропометричні вимірювання (зріст, вага, обхвати) та індекс Маси Тіла (ІМТ) та розуміти як розраховується ІМТ і як інтерпретуються його показники, розмежовувати поняття біологічного віку та хронологічного, врахувати біомаркери старіння, які використовуються для його визначення (теломери, епігенетичний годинник, окиснений гуанозин, запальні молекули).

До третього питання. Аналізуйте розділ лекції про фактори росту: детально розгляньте підпункти про харчування та фізичну активність, зверніть увагу на наслідки: що відбувається при дефіциті або надлишку поживних речовин та які наслідки має гіподинамія чи надмірні навантаження. Знайдіть вікові особливості, такі як потреба в білках, жирах, вуглеводах та вітамінах змінюється з віком, зверніть увагу як змінюються рекомендовані рівні фізичної активності, підготуйте приклади конкретних захворювань чи станів, пов'язаних з неправильним харчуванням (наприклад, анемія, ожиріння, гіпотрофія) чи недостатньою/надмірною активністю.

До четвертого питання. Потрібно звернути увагу на екологічні чинники: вплив клімату (дефіцит вітаміну D), географічного розташування, а також забруднення повітря та води на дихальну, серцево-судинну системи та загальний розвиток, а також соціальні та економічні умови: вплив бідності, доступу до медичної допомоги, рівня освіти батьків, їхнього ставлення до здорового способу життя на якість виховання та формування здорових звичок у дітей.

До п'ятого питання. Вивчіть матеріал лекції про соціальні та економічні фактори, зокрема зосередьтесь на впливі бідності, доступу до медичної допомоги, якості харчування, рівня освіти батьків, зрозумійте причинно-наслідкові зв'язки такі, як низький соціально-економічний статус може призвести до затримки розвитку, підвищеної захворюваності, підготуйте приклади соціальних програм підтримки сімей з дітьми, які допомагають знизити ці ризики.

До шостого питання. Перегляньте всі етапи онтогенезу від зачаття до старіння, визначте критичні періоди, до прикладу, внутрішньоутробний період (особливо зародковий, коли відбувається закладка органів), раннє дитинство (активний ріст і розвиток систем), пубертатний період (інтенсивні гормональні та фізичні зміни), зверніть увагу на негативні впливи (екологічні, соціальні, харчові), які можуть мати найбільші наслідки на цих етапах.

Практичне заняття 1 – 2 години

1. Визначення ауksології та її місце в межах антропології:

– Напишіть коротке есе (300-400 слів), у якому визначте, що таке ауksологія та поясніть її значення в межах антропологічних досліджень.

– Підготуйте презентацію, де поясніть зв'язок ауksології з іншими галузями антропології та медичними галузями науками.

2. Фактори, що впливають на ріст і розвиток людини:

– Складіть таблицю, в якій виділіть основні ендогенні (внутрішні) та екзогенні (зовнішні) фактори, що впливають на ріст і розвиток людини.

– На прикладі двох факторів (наприклад, генетика та харчування), опишіть, як вони можуть впливати на процес фізичного розвитку людини на різних етапах життя.

3. Основні етапи розвитку людини:

– Розробіть схему або діаграму основних етапів розвитку людини від народження до дорослості, зазначивши ключові фізіологічні зміни на кожному етапі.

– Проведіть аналіз одного з етапів розвитку людини, акцентуючи на його тривалості та особливостях фізичного та когнітивного розвитку.

Методичні рекомендації

До першого питання. Обґрунтуйте, чому ауksологія є невід'ємною частиною антропології, зокрема її фізичного розділу. Поясніть, як розуміння індивідуального розвитку допомагає вивчати еволюцію людини та її адаптації. Наголосіть на практичній цінності ауksології для психології, медицини,

педагогіки, спорту та інших галузей. Дотримуйтеся стандартної структури есе: вступ (визначення), основна частина (місце в антропології, значення), висновок (узагальнення). До другої частини 1 завдання: Розкрийте, як аукасологія взаємодіє з іншими підрозділами антропології (наприклад, з палеоантропологією – для розуміння еволюції темпів росту; з етнічною антропологією – для вивчення расових відмінностей у розвитку). Продемонструйте взаємозв'язок аукасології з педіатрією, ендокринологією, дієтологією, спортивною медициною, психологією розвитку. Наведіть конкретні приклади, як знання аукасології застосовуються в цих сферах (наприклад, для діагностики порушень росту, розробки норм харчування).

До другого питання. Чітко розділіть таблицю на два стовпці: ендогенні (внутрішні) та екзогенні (зовнішні) фактори. Ендогенні: До них належать генетичні фактори (спадковість, гени), гормональні фактори (вплив ендокринної системи), внутрішньоутробні умови (здоров'я матері, плацента), вік та стать. Екзогенні: Включають харчування, фізичну активність, екологічні чинники (забруднення, клімат), соціально-економічні умови (рівень життя, освіта, доступ до медицини), психоемоційний стан, наявність захворювань. Для кожного фактора наведіть 1-2 приклади його впливу. До другої частини 2 завдання: Оберіть два фактори (наприклад, генетика та харчування), які, на вашу думку, мають найбільш виражений вплив. Для кожного фактора опишіть, як саме він впливає на ріст і розвиток. Проаналізуйте, як вплив цих факторів може відрізнятися на різних етапах життя (наприклад, внутрішньоутробний період, раннє дитинство, пубертат).

До третього питання. Використовуйте стандартну періодизацію онтогенезу (наприклад, внутрішньоутробний, новонародженість, грудний вік, раннє дитинство, дошкільний вік, молодший шкільний вік, підлітковий, юнацький, зрілий, похилий, старість, довголіття). Для кожного етапу стисло зазначте найважливіші фізіологічні зміни (наприклад, інтенсивний ріст, формування систем органів, статеве дозрівання, зміни обміну речовин, зниження функцій). До другої частини 2 завдання: Оберіть один етап розвитку, який вам здається найбільш цікавим або важливим (наприклад, внутрішньоутробний розвиток, пубертатний період або раннє

дитинство). Чітко вкажіть хронологічні межі обраного етапу. Детально опишіть ключові зміни у фізичному розвитку на цьому етапі: темпи росту, зміни пропорцій тіла, розвиток опорно-рухового апарату, внутрішніх органів. Для обраного етапу опишіть, як відбувається когнітивний розвиток (розвиток мислення, пам'яті, мови, сприйняття). Для психологів це особливо важливо, щоб бачити зв'язок між біологічними та психічними змінами. Підкресліть взаємозв'язок між фізичними та когнітивними змінами на цьому етапі.

Практичне заняття 2 – 2 години

1. Роль спадковості в рості людини:

– Підготуйте доповідь на тему «Вплив генетичних чинників на ріст людини», використовуючи приклади досліджень та наукові статті.

– Проведіть аналіз сімейних генетичних особливостей (на основі вигаданих даних), що можуть впливати на ріст кількох поколінь.

2. Вплив харчування та фізичної активності на ріст і розвиток людини:

– Розробіть план фізичної активності для дитини або підлітка, що сприятиме гармонійному фізичному розвитку, враховуючи фізичні навантаження та відпочинок.

Методичні рекомендації

До першого питання. Доповідь повинна базуватися на наукових дослідженнях та статтях. Пошукайте інформацію про роль конкретних генів (наприклад, ген гормону росту, гени, що впливають на метаболізм кісткової тканини) у визначенні кінцевого зросту. Наведіть конкретні приклади спадкових захворювань або синдромів (наприклад, синдром Марфана, ахондроплазія), які суттєво впливають на ріст. Поясніть генетичний механізм цих порушень та їх зв'язок з психологією. Обов'язково підкресліть, що генетичний потенціал росту реалізується під впливом факторів середовища. До другої частини 1 завдання: Створіть умовну генеалогічну схему 2–3 поколінь сім'ї. Припустіть певні показники зросту для «прабабусь/прадідусів», «бабусь/дідусів» та «батьків». На основі цих (реальних або вигаданих) даних спробуйте «передбачити»

або «пояснити» можливі показники зросту для наступного покоління (дітей), враховуючи принцип успадкування росту. У своєму аналізі поясніть, які саме «генетичні особливості» (наприклад, високий ріст в обох батьків, наявність у родині випадків низькорослості) могли б впливати на ріст, і як на це можуть впливати зовнішні фактори, якщо вони «зміняться» у поколіннях.

До другого питання. Оберіть, для кого ви розробляєте план: для дитини (вік 7–10 років) або для підлітка (вік 13–16 років). Це вплине на тип і інтенсивність навантажень.

Зазначте, що метою є гармонійний фізичний розвиток (а не спортивні досягнення). План має містити:

– Вид активності: Які саме види фізичних навантажень ви пропонуєте (ігри на свіжому повітрі, плавання, легка атлетика, танці, командні види спорту тощо).

– Частота: Скільки разів на тиждень?

– Тривалість: Скільки хвилин/годин за одне заняття?

– Інтенсивність: Поясніть, чи має бути навантаження легким, помірним чи інтенсивним, враховуючи вік.

– Відпочинок: Обов'язково вкажіть важливість адекватного відпочинку, сну та його роль у відновленні та рості.

– Врахування віку: Обґрунтуйте, чому саме ці види та інтенсивність навантажень підходять для обраної вами вікової групи.

Індивідуальна та самостійна робота – 8 годин

Теми рефератів, доповідей

1. Вплив епігенетичних факторів на біологічний вік людини та процеси старіння.

2. Рольнутриціології у корекції порушень фізичного розвитку у дітей (на прикладі гіпотрофії та ожиріння).

3. Соціально-економічні детермінанти фізичного розвитку дитини в умовах сучасного суспільства.

4. Спадкові захворювання, що суттєво впливають на ріст людини: діагностика та можливості корекції.

5. Вплив хронічного стресу та психоемоційних чинників на фізичний розвиток людини.

Література до теми

1. Сегеда С. Антропологія : навч. посіб. для студентів гуманітарних спеціальностей ВНЗ / редкол.: С. В. Головка, Ю. Г. Медюк. Київ : Либідь, 2001. 335 с.

2. Солохіна Л. О. Антропологія : навч. посіб. Харків : ХНУВС, 2022. 194 с.

3. Поправко О. В. Антропологія : навч. посіб. Мелітополь : МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2016. 285 с.

ТЕМА 4

Учення про конституцію. Проблеми біосоціальної антропології

Усього годин 16, у тому числі: лекція – 2, семінарське заняття – 2, практичне заняття – 4, самостійна робота – 8.

Лекція № 4 – 2 години

Навчальні та виховні цілі

Засвоїти значення ключових понять, що розкривають специфіку і розуміння, що конституція людини є унікальною і відображає складну взаємодію багатьох факторів, що сприяє прийняттю та повазі до індивідуальних відмінностей, усвідомити взаємозв'язок між морфологічними, фізіологічними та психічними аспектами людини, а також між біологічними та соціальними факторами, вміти аналізувати різні конституціональні схеми, розуміти їхні переваги та обмеження, а не сліпо слідувати стереотипам.

Семінарське заняття – 2 години

Перелік проблемних питань, що становлять сутність теми:

1. Поняття конституції людини. Основні координати статури.
2. Конституціональні схеми людини.
3. Фізіологічні та генетичні основи конституції.
4. Проблеми біосоціальної антропології.

Перелік ключових термінів і понять теми

«Конституція людини», «координати статури», «конституціональні схеми», «типологія конституції», «генетичні основи конституції», «фізіологічні основи конституції», «генотип», «фенотип», «біосоціальна антропологія», «біологічні фактори», «соціальні фактори», «адаптаційні можливості», «схильність до захворювань», «індивідуальна реактивність».

Методичні рекомендації

До першого питання. Необхідно звернути увагу на чітке визначення поняття «конституція людини», запам'ятати, що це не лише про зовнішній вигляд, а про комплексну сукупність морфологічних (будова тіла), фізіологічних (функції органів і систем) та психологічних (особливості психіки) ознак та на «Основні координати статури», тобто, які конкретні антропометричні показники (зріст, вага, обхвати грудей/талії/стегон, довжина кінцівок, ширина плечей/таза) використовуються для її опису.

До другого питання. Під час підготовки цього питання слід зосередитися на основних типологіях конституції, зокрема на класичних схемах (наприклад, Кречмера: астенік, атлетик, пікнік; Шелдона: екоморф, мезоморф, ендоморф), а також на характерні ознаки кожного типу, до прикладу, для кожного конституціонального типу з'ясувати його ключові морфологічні (будова тіла, пропорції), фізіологічні (обмін речовин, схильність до певних реакцій) та, якщо типологія це передбачає, психологічні особливості. Крім того, зверніть увагу на практичне значення типологій, зокрема, де і як використовуються ці знання (наприклад, у спорті, медицині, психології).

До третього питання. Слід згадати, роль генетики, зокрема, як спадковість впливає на формування статури, обміну речовин, функціонування ендокринної та нервової систем. Згадайте поняття «генотип» (сукупність генів) і «фенотип» (сукупність зовнішніх і внутрішніх ознак, що є результатом взаємодії генотипу та середовища). Зверніть увагу на фізіологічні механізми, до прикладу, як ендокринна система (гормони- гормон росту, статеві гормони, гормони щитоподібної залози) та нервова система (регуляція обміну речовин, реакції на стрес) впливають на конституцію тіла людини та взаємодію

«генів і середовища» для розуміння того, що конституція – це не лише спадковість, а й результат її взаємодії з умовами життя (харчування, фізична активність, екологія).

До четвертого питання. Потрібно звернути увагу на суть біосоціального підходу, зокрема розуміння того, що людина є біологічною істотою, яка розвивається в соціальному середовищі, і ці два аспекти нерозривно пов'язані. З'ясувати актуальні проблеми, такі як сучасні соціальні та екологічні чинники (урбанізація, рівень життя, доступність ресурсів, стрес, забруднення довкілля, глобалізація, стандарти краси) впливають на конституцію та здоров'я сучасних популяцій, крім того, на адаптацію та здоров'я, на те, як біосоціальні фактори впливають на адаптаційні можливості людини та її схильність до різних захворювань (наприклад, «хвороби цивілізації» – ожиріння, діабет, серцево-судинні захворювання). Знайдіть приклади з новин або досліджень, що ілюструють вплив соціальних чинників на фізичне здоров'я (наприклад, вплив сидячого способу життя, фаст-фуду, стресу на здоров'я населення).

Практичне заняття 1 – 2 години

Завдання 1. Використовуючи запропонований кейс проаналізуйте біосоціальні проблеми в контексті конституції тіла

«Підліток 15 років, який має конституціональний тип, що характеризується схильністю до повноти (ендоморф за Шелдоном), живе в родині з низьким рівнем доходу. Харчування переважно складається з висококалорійної, але малопоживної їжі. Батьки мало уваги приділяють фізичній активності, а у вільний час підліток більшість часу проводить за комп'ютером. Останнім часом він почав відчувати підвищену тривожність та незадоволення своєю зовнішністю».

Завдання 2. Взаємозв'язок фізіології, генетики та конституції

Підготуйте доповідь-презентацію (до 10 слайдів) на тему «Вплив фізіологічних та генетичних основ на конституцію та психічний розвиток».

Методичні рекомендації

До першого завдання. Визначте, які біологічні фактори (пов'язані з конституцією) та соціальні фактори (середовище, спосіб життя) впливають на ситуацію підлітка. Обґрунтуйте, як саме ці фактори взаємодіють, створюючи біосоціальну проблему. З психологічної точки зору, які наслідки може мати ця ситуація для психічного здоров'я підлітка (наприклад, формування негативного образу тіла, низька самооцінка, ризик депресії)? Запропонуйте 2–3 рекомендації для психолога, як він міг би працювати з цим підлітком, враховуючи біосоціальний підхід.

До другого завдання. Поясніть, як генетичні фактори (наприклад, спадковість, робота генів, що впливають на гормональний баланс або будову тканин) формують конституційний тип. Розкрийте роль фізіологічних систем (ендокринної, нервової) у визначенні конституції та її вплив на психологічні особливості (наприклад, діяльність гормонів, особливості роботи нервової системи). Наведіть 1–2 гіпотетичні приклади (або реальні, якщо вони згадувалися у лекції) взаємодії «ген-середовище», що впливає на фізичні та психологічні характеристики людини.

Практичне заняття 2 – 2 години

Завдання 1. Аналіз поняття «конституція людини» та її антропометричних координат

Напишіть доповідь, у якій чітко сформулюйте визначення конституції людини, поясніть її відмінність від поняття «статура» та наведіть приклади, чому для психолога важливо розуміти конституційні особливості особистості в порівнянні.

Завдання 2. Порівняльний аналіз конституціональних схем

Створіть порівняльну таблицю, в якій порівняйте щонайменше дві відомі конституціональні схеми (наприклад, Кречмера та Шелдона)

Методичні рекомендації

До першого завдання. Уявіть двох гіпотетичних пацієнтів, які звертаються до психолога: Клієнт А: має високий зріст, худорляву статуру, вузькі плечі, швидкий обмін речовин.

Клієнт Б: має середній зріст, щільну, м'язисту статуру, широкі плечі. Для кожного пацієнта, опишіть їхню статуру, використовуючи термін "координати статури". Запропонуйте, які психологічні особливості (наприклад, тип темпераменту, схильність до певних психологічних реакцій, адаптивність до стресу) могли б гіпотетично співвідноситись із їхніми фізичними типами, обґрунтувавши свої припущення з позицій взаємозв'язку біологічного та психічного.

До другого завдання. Напишіть назву схеми та її автора. Кількість і назви конституціональних типів. Короткий опис морфологічних (фізичних) характеристик кожного типу. Короткий опис гіпотетичних психологічних (темпераментальних, характерологічних) особливостей, що приписуються кожному типу авторами схем. Після таблиці напишіть висновки, висловіть свою думку щодо переваг та обмежень цих схем для сучасної психологічної практики. Чи є вони актуальними? Чи можна повністю покладатися на них у діагностиці?

Індивідуальна та самостійна робота – 8 годин

Теми рефератів, доповідей

1. Історичний розвиток уявлень про конституцію людини: від античності до сучасності.
2. Порівняльний аналіз класичних та сучасних конституціональних схем: переваги та обмеження застосування.
3. Генетичні маркери та ендокринна регуляція у формуванні конституціонального типу людини.
4. Вплив урбанізації та глобалізаційних процесів на зміни конституціональних особливостей сучасних популяцій.
5. Конституція людини як предиктор здоров'я та схильності до захворювань: біосоціальний аспект.

Література до теми

1. Сегеда С. Антропология : навч. посіб. для студентів гуманітарних спеціальностей ВНЗ / редкол.: С. В. Головка, Ю. Г. Медюк. Київ : Либідь, 2001. 335 с.
2. Солохіна Л. О. Антропология : навч. посіб. Харків : ХНУВС, 2022. 194 с.
3. Поправко О. В. Антропология : навч. посіб. Мелітополь : МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2016. 285 с.

4. Котуза А. С., Гордієнко Л. М. Конституція людини. *Енциклопедія сучасної України* / [редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.]. Київ: Ін-т енцикл. дослідж. НАН України, 2014. URL: <https://esu.com.ua/article-5010>.

Тема 5

Походження людини (антропогенез)

Усього годин 18, у тому числі: лекція – 2, семінарське заняття – 4, практичне заняття – 4, самостійна робота – 8.

Лекція 5 – 2 години

Навчальні та виховні цілі

Засвоїти значення ключових понять, необхідних для розуміння історичних та сучасних поглядів на походження людини, її місце в системі природи, а також основні положення дарвінізму та сучасних еволюційних теорій, а також зформувати здатність критично мислити, аналізувати різні наукові та світоглядні позиції щодо антропогенезу.

Семінарське заняття – 2 години

Перелік проблемних питань, що становлять сутність теми:

1. Поняття походження людини та його історичне розуміння.
2. Система природи у біології.
3. Поняття та суть Дарвінізму.
4. Сучасні версії теорії еволюції. Еволюція у вченні католицької церкви. Критика теорії еволюції.

Перелік ключових термінів і понять теми

«Походження людини», «антропогенез», «історичне розуміння походження людини», «система природи», «біологічна систематика», «Дарвінізм», «природний добір», «еволюція», «теорія еволюції», «синтетична теорія еволюції», «креаціонізм», «критика теорії еволюції».

Методичні рекомендації

До першого питання. Для підготовки до цього пункту зосередьтеся на визначенні антропогенезу та коротко проаналізуйте, як людство історично осмислювало своє походження (наприклад, міфологічні, релігійні та ранні наукові погляди). Зверніть увагу на зміну уявлень з розвитком наукової думки.

До другого питання. Підготуйтеся до обговорення того, як людина класифікується в біологічній системі (царство, тип, клас, ряд, родина, рід, вид). Зрозумійте принципи систематики та еволюційні зв'язки, що лягли в основу цієї класифікації, щоб чітко пояснити місце людини серед інших організмів.

До третього питання. Підготуйте ключові ідеї Чарльза Дарвіна: що таке природний добір, мінливість, спадковість та боротьба за існування. Будьте готові пояснити, як ці принципи призводять до еволюційних змін видів, включаючи походження людини.

До четвертого питання. Дослідіть, як синтетична теорія еволюції інтегрувала ідеї Дарвіна з досягненнями генетики та інших наук. Також ознайомтеся з позицією Католицької Церкви щодо еволюції, яка, як правило, не заперечує наукові дані, але підкреслює роль Творця. Підготуйтеся критично проаналізувати основні аргументи противників еволюційної теорії, розуміючи, які з них є науково обґрунтованими, а які – хибними.

Практичне заняття 1 – 2 години

Завдання 1. Історичне розуміння походження людини

Порівняйте погляди на походження людини в античності (Арістотель, Платон...) із середньовічними теологічними уявленнями. Які зміни відбулися в розумінні людини і її місця в світі від давніх часів до Середньовіччя? Підготуйте доповідь та презентацію.

Завдання 2. Система природи в біології

Підготуйте презентацію про «Систему природи» Карла Ліннея. Поясніть, як його класифікація вплинула на подальші дослідження еволюції людини.

Методичні рекомендації

До першого завдання. Зверніться до авторитетних академічних оглядів філософських та історичних поглядів на людину. Шукайте інформацію про уявлення Арістотеля, Платона, а також про теологічні доктрини християнського Середньовіччя. Наголосіть на зміні парадигми: від філософського осмислення природи до релігійно-догматичного тлумачення походження людини та її місця в ієрархії творіння. Визначте ключові відмінності між античними та середньовічними поглядами. Які концепції були втрачені, а які – посилені? Як змінювалося розуміння «людини» (від тварини до образу Божого), її «місця у світі» (від частини природи до центру творіння), та її «походження» (від природного виникнення до божественного акту).

До другого завдання. Поясніть принцип подвійної назви видів (рід + видовий епітет) та її значення для уніфікації наукової мови. Розберіть ієрархію таксономічних категорій (царство, тип/відділ, клас, ряд, родина, рід, вид). Обов'язково вкажіть, як Лінней класифікував людину (*Homo sapiens*) разом з приматами, що було революційним для того часу і викликало багато суперечок.

Практичне заняття 2 – 2 години

Завдання 1. Теорія еволюції Дарвіна. Ознайомтесь із витягами з книги Чарльза Дарвіна «Походження видів». Опишіть основні постулати теорії еволюції та як вони застосовуються до антропогенезу. Чому теорія Дарвіна викликала суперечки у роки життя Ч. Дарвіна?

Завдання 2. Сучасні версії теорії еволюції. Еволюція у вченні католицької церкви. Дослідіть сучасні модифікації теорії еволюції (наприклад, синтетична теорія еволюції). Порівняйте їх із офіційною позицією католицької церкви щодо еволюції, зокрема висловлюваннями папи Івана Павла II про сумісність віри і науки.

Методичні рекомендації

До першого завдання. Зверніть увагу на ключові розділи книги, де Чарльз Дарвін формулює свої центральні ідеї. Не обов'язково читати всю працю, але зверніть особливу увагу на частини, що описують постулати еволюції. Поясніть, як ці

принципи могли діяти у процесі еволюції людини. Як ці адаптації (наприклад, прямоходіння, розвиток мозку, використання знарядь праці) могли бути результатом природного добору у наших предків.

До другого завдання. Зверніть увагу на синтетичну теорію еволюції (СТЕ). Дослідіть, як вона інтегрувала дарвінівські ідеї з відкриттями в генетиці (мутації, генний дрейф, потік генів), молекулярній біології, палеонтології та інших науках. Поясніть, як СТЕ надає більш повне розуміння механізмів еволюції на генетичному рівні. Можете згадати інші сучасні концепції (наприклад, нейтральна теорія еволюції, теорія перерваної рівноваги), якщо вони розглядалися на лекції, але основний фокус має бути на СТЕ.

Індивідуальна та самостійна робота – 8 годин

Теми рефератів, доповідей

1. Порівняльний аналіз теорій походження людини: від релігійних до наукових концепцій.
2. Роль генетики у сучасній теорії еволюції: від Дарвіна до синтетичної теорії.
3. Критичний аналіз аргументів проти теорії еволюції: наукові контраргументи та релігійні позиції.
4. Еволюція людини в контексті «великих вимирань» та кліматичних змін на Землі.
5. Концепція «людина як частина природи» у світлі біологічної систематики та екології.

Література до теми

1. Сегада С. Антропологія : навч. посіб. для студентів гуманітарних спеціальностей ВНЗ / редкол.: С. В. Головка, Ю. Г. Медюк. Київ : Либідь, 2001. 335 с.
2. Солохіна Л. О. Антропологія : навч. посіб. Харків : ХНУВС, 2022. 194 с.
3. Поправко О. В. Антропологія : навч. посіб. Мелітополь : МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2016. 285 с.
4. Гусак П. Р. Чи існує прийнятна теорія походження людини? Критичні роздуми про філогенез та онтогенез людини : автореф. дис. ... д-ра філософії : «Філософія». Бендерн, 2004. URL: <https://dc.lviv.ua/4487-chi-snyue-priynyatna-teorya-pohodzhennya-lyudini-kritichn-rozdumi-pro-flogenez-ta-ontogenez-lyudini>.

ТЕМА 6

Расознавство – вчення про антропологічну різноманітність і єдність сучасного людства

Усього годин 16, у тому числі: лекція – 2, семінарські заняття – 4, практичні заняття – 4, самостійна робота – 6.

Лекція 6 – 2 години

Навчальні та виховні цілі

Ознайомити здобувачів з історією формування расознавства як напряму антропології, поняттям «раса» та критеріями расової класифікації. Сформувати уявлення про расову типологію людства, її сучасне наукове трактування, міждисциплінарні підходи до расових досліджень. Виховати повагу до різноманіття людства, підкріпити ідею біологічної єдності *Homo sapiens* та подолання расових стереотипів у суспільстві.

Перелік ключових термінів і понять теми

«Раса», «расові типи», «расова класифікація», «генетична мінливість», «расові ознаки», «географічні адаптації», «видова єдність», «соціальний конструкт», «расизм», «антиромська дискримінація», «генотип», «фенотип», «етнічна належність».

Семінарське заняття 1 – 2 години

Проблемні питання

1. Історичні етапи розвитку расознавства.
2. Основні критерії виділення рас: морфологічні, генетичні, географічні.
3. Класичні расові типи: європеїдна, негроїдна, монголоїдна – їх характеристика та поширення.

Методичні рекомендації

До питання 1. Розгляньте праці Й. Денікера, Штратца, Е. Ейкштедта, В. В. Бунака, Г. Дебеця. Простежте, як змінювались підходи. Зверніть увагу на історичний контекст.

До питання 2. Вивчіть ключові ознаки: пігментація шкіри, структура волосся, форма носа, розріз очей, краніологічні параметри, ріст, конституція тіла. Наведіть приклади

адаптаційних механізмів, пов'язаних з географією (наприклад, меланін і захист від УФ). Зверніть увагу на проблеми «змішаних» популяцій.

До питання 3. Підготуйте стислу характеристику кожного з трьох основних расових типів: зовнішні ознаки, ареал, антропологічні особливості. Обговоріть, чи зберігаються ці типи у «чистому» вигляді в сучасних популяціях.

Семінарське заняття 2 – 2 години

Проблемні питання

1. Генетичні дослідження й питання видової єдності *Homo sapiens*.
2. Права людини та расова рівність: як міжнародні документи впливають на суспільні уявлення?
3. Расизм, дискримінація та їх подолання в контексті сучасної науки.

Методичні рекомендації

До питання 1. Ознайомтесь із результатами сучасних досліджень популяційної генетики, які свідчать про відсутність біологічних підстав для поділу людства на «раси». Наведіть приклади, які демонструють генетичну єдність і схожість між різними популяціями, зокрема генетичну змішаність сучасних суспільств.

До питання 2. Розгляньте основні положення Загальної декларації прав людини, Міжнародної конвенції ООН про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Європейської соціальної хартії, а також антидискримінаційного законодавства України. Проаналізуйте, як ці документи формують нормативний базис проти расової сегрегації.

До питання 3. Поясніть, як наука сьогодні протидіє расизму: від критики псевдонаукових расових теорій до міждисциплінарних програм із запобігання дискримінації. Наведіть приклади ініціатив, досліджень або освітніх програм, що спрямовані на боротьбу з расовими упередженнями. Обговоріть, чому саме позиція наукової спільноти є ключовою у формуванні громадської думки щодо недопустимості расової дискримінації.

Практичне заняття 1 – 2 години

Завдання 1. Картографування расових типів

Створіть карту світу, де позначте ареали поширення основних расових типів. У короткому поясненні вкажіть адаптаційні ознаки кожного типу.

Завдання 2. Морфологічний аналіз зовнішності (за фото або схемою)

Оцініть типові ознаки (форма носа, очей, губ, пігментація) на прикладі різних людей (умовних або з відкритих джерел). Розпізнайте расові характеристики.

Методичні рекомендації

До завдання 1. Використовуйте кольорову легенду. Позначаєте не лише класичні типи, а й перехідні форми. Враховуйте, що сучасна міграція ускладнює географічне розмежування.

До завдання 2. Поясніть, що завдання має навчальний характер і не має на меті класифікацію особистості. Зосередьтесь на тому, як ознаки є результатом адаптації до середовища.

Практичне заняття 2 – 2 години

Завдання 1. Дискусія-кейс: «Чи має сенс використовувати поняття “раса” в науці?»

Розділіться на дві умовні групи: прихильників та критиків терміну. Кожна сторона має підготувати аргументи та провести наукову дискусію.

Завдання 2. Аналіз медійного прикладу расової дискримінації

Оберіть реальний приклад расової дискримінації з новин/соцмереж. Проаналізуйте його причини, наслідки та дії з подолання. Підготуйте коротку презентацію.

Методичні рекомендації

До завдання 1. Аргументи повинні базуватися на наукових джерелах: генетика, біоетика, культурологія. Під час дискусії дотримуйтесь поваги та академічного тону.

До завдання 2. Підготуйте короткий аналіз: що сталося, хто постраждав, як реагувало суспільство/влада. Зробіть висновки про роль расових уявлень у сучасному світі та шляхи подолання упереджень.

Індивідуальна та самостійна робота – 6 годин

Теми рефератів, доповідей

1. Еволюція поняття «раса» в антропології: від класифікацій до критики.
2. Генетична єдність людства: що кажуть дані сучасної науки?
3. Расова дискримінація в історії: кейс-аналіз систем апартеїду.
4. Біоетика і расознавство: етичні межі дослідження расових ознак.

Література до теми

1. Сегеда С. Антропологія : навч. посіб. для студентів гуманітарних спеціальностей ВНЗ / редкол.: С. В. Головка, Ю. Г. Медюк. Київ : Либідь, 2001. 335 с.
2. Солохіна Л. О. Антропологія : навч. посіб. Харків : ХНУВС, 2022. 194 с.
3. Поправко О. В. Антропологія : навч. посіб. Мелітополь : МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2016. 285 с.

ТЕМА 7

Історична антропологія України

Усього годин 14, у тому числі: лекція – 2, семінарське заняття – 2, практичне заняття – 2, самостійна робота – 8.

Лекція 7 – 2 години

Навчальні та виховні цілі

Сформувані уявлення про історичну антропологію як напрям антропології, що досліджує типологічний склад населення України в різні історичні епохи. Ознайомити з основними антропологічними типами на території України та методами їх реконструкції. Виховати повагу до багатокомпонентної природи українського етногенезу, сприяти формуванню усвідомленої національної ідентичності на основі наукових знань.

Семінарське заняття – 2 години

Проблемні питання

1. Основні джерела даних, які використовуються для реконструкції антропологічного складу давнього населення України.

2. Основні антропологічні типи на території України в різні історичні періоди.

3. Історичні міграції, які впливали на формування сучасного українського населення.

4. Значення історичної антропології для вивчення національної ідентичності українців.

5. Співвідношення антропологічних даних етнографічними уявленнями про український народ.

Перелік ключових термінів і понять теми

«Історична антропологія», «антропологічний тип», «краніологія», «етногенез», «антропометричні серії», «черепні індекси», «локальні популяції», «історична реконструкція», «археoантропологія», «палеoантропологічні матеріали».

Методичні рекомендації до семінару

До питання 1. Охарактеризуйте основні джерела: археологічні розкопки, краніологічні серії, аналіз скелетних решток, історико-етнографічні дані. Наведіть приклади використання цих джерел у дослідженнях населення Трипілья, Скіфії, Сарматії, Київської Русі.

До питання 2. Опишіть ключові антропологічні типи, що домінували на території України протягом її історії. Уточніть їх ознаки, території поширення та історичні періоди, коли вони домінували. Обговоріть, як ці типи формувалися під впливом міжетнічних контактів.

До питання 3. Зосередьтеся на основних хвилях міграцій: індоєвропейці, сармати, готи, тюркські народи, угро-фінські племена, слов'яни. Розгляньте, як зміни у політичних кордонах і торгівлі впливали на змішування популяцій.

До питання 4. Обговоріть, як знання про антропологічну історію населення України дозволяє критично осмислювати етнічні міфи, уникати стереотипів про "чистоту" нації. Зверніть увагу, як багатокомпонентний характер антропологічного складу України сприяє формуванню відкритої, інклюзивної національної ідентичності. Наведіть приклади

міждисциплінарних досліджень, які інтегрують антропологію, історію, культурологію.

До питання 5. Порівняйте наукові антропологічні дані (краніометрія, морфологічні типи) з етнографічними описами населення регіонів України (наприклад, поділи на бойків, гуцулів, лемків, поліщуків). Обговоріть, як ці два підходи можуть взаємно доповнювати або суперечити один одному. Розгляньте приклади етнографічних помилок, які спростовуються антропологічними фактами.

Практичне заняття – 2 години

Завдання 1. Хронологічна схема формування антропологічного складу України

Створіть таблицю або інфографіку, в якій відобразить основні етапи заселення території України з зазначенням відповідних антропологічних типів.

Завдання 2. Аналіз типових антропологічних характеристик за археологічними періодами

На основі умовних описів або краніологічних даних (подаються викладачем), спробуйте класифікувати їх за відомими типами (наприклад, дніпро-карпатський, балтійський).

Методичні рекомендації до практичного заняття

До завдання 1. Орієнтуйтеся на такі періоди: неоліт, енеоліт (трипільська культура), бронзова доба (ямна культура), ранній залізний вік (скіфи, сармати), середньовіччя (анти, слов'яни, варяги). Укажіть приклади культур і притаманні їм антропологічні риси.

До завдання 2. Сконцентруйтеся на порівнянні морфологічних ознак черепа, пропорцій обличчя, орбіт, підборіддя, щоб зробити умовну типізацію. Ураховуйте, що всі висновки є гіпотетичними та мають ілюстративний характер.

Індивідуальна та самостійна робота – 8 годин

Теми рефератів, доповідей

1. Історична антропологія України: джерела та методи дослідження.

2. Антропологічна характеристика скіфів і сарматів: сучасні реконструкції.

3. Вплив Київської Русі на формування сучасного антропологічного типу українців.

4. Дніпро-карпатський антропологічний тип: особливості, локалізація, історичне значення.

5. Роль міграційних процесів у зміні антропологічного складу України.

Література до теми

1. Сегеда С. Антропология : навч. посіб. для студентів гуманітарних спеціальностей ВНЗ / редкол.: С. В. Головка, Ю. Г. Медюк. Київ : Либідь, 2001. 335 с.

2. Солохіна Л. О. Антропология : навч. посіб. Харків : ХНУВС, 2022. 194 с.

3. Поправко О. В. Антропология : навч. посіб. Мелітополь : МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2016. 285 с.

ТЕМА 8

Антропологічний склад українського народу

Усього годин 14, у тому числі: лекція – 2, семінарське заняття – 2, практичне заняття – 2, самостійна робота – 6.

Лекція 8 – 2 години

Навчальні та виховні цілі

Сформувати уявлення про сучасний антропологічний тип українців, його основні морфофізіологічні характеристики та регіональні варіації. Ознайомити з методами антропологічного аналізу сучасного населення, включно з генетичними, морфологічними та соматологічними дослідженнями. Сприяти формуванню науково обґрунтованого уявлення про різноманіття в межах українського етносу, формувати повагу до індивідуальних особливостей.

Семінарське заняття – 2 години

Проблемні питання

1. Основні антропометричні характеристики притаманні українському населенню.

2. Регіональна варіативність антропологічного складу в Україні.

3. Вплив антропологічних досліджень на уявлення про єдність українського народу.

4. Співвідношення понять «український етнос» і «антропологічний тип».

Перелік ключових термінів і понять теми

«Антропологічний тип», «соматологія», «морфологічні ознаки», «українська популяція», «локальні варіанти», «регіональні антропологічні групи», «біологічна мінливість», «етнічна ідентичність», «етнос», «біоетнічна єдність», «фізичні показники».

Методичні рекомендації до семінару

До питання 1. Розгляньте типові характеристики. Наведіть сучасні статистичні дані (з підручників або відкритих наукових джерел). Поясніть, як ці дані отримуються і якими методами фіксуються.

До питання 2. Проаналізуйте відмінності між регіонами. Обговоріть причини варіативності: історичні міграції, клімат, господарський тип населення.

До питання 3. Обговоріть, як антропологічна різноманітність не заперечує, а навпаки – підкреслює цілісність народу як біосоціальної системи. Визначте, що поняття єдності базується не на одноманітності, а на комплексній єдності культури, історії та спільного генетичного підґрунтя.

До питання 4. Поясніть різницю між соціокультурним поняттям «етнос» і біологічним «антропологічним типом». Обговоріть, чому не всі представники одного етносу мають однакові антропологічні риси.

Практичне заняття – 2 години

Завдання 1. Табличний аналіз регіональних антропологічних типів України

Складіть таблицю, в якій порівняйте регіональні варіанти за параметрами: географія, середній зріст, форма черепа, пігментація, особливості рис обличчя.

Завдання 2. Складання антропологічного портрету умовного українця

На основі заданих морфологічних параметрів (напр.: середній зріст 176 см, світлі очі, овальне обличчя, середня ширина носа, помірний розвиток третинного волосся) спробуйте визначити до якого локального антропологічного типу умовна особа могла б належати.

Методичні рекомендації до практичного заняття

До завдання 1. Для кожного регіону (Полісся, Карпати, Поділля, Слобожанщина, Степова Україна) вкажіть характерні ознаки. Систематизуйте дані для порівняння. При необхідності використовуйте умовні шкали або описи, подані викладачем.

До завдання 2. Орієнтуйтеся на описову класифікацію. Результати мають бути наближеними — акцент зробіть не на точності, а на логіці аналізу ознак. Поясніть, як зовнішність є результатом багатовікових процесів змішування популяцій.

Індивідуальна та самостійна робота – 6 годин

Теми рефератів, доповідей

1. Сучасний антропологічний портрет українського народу: джерела та тенденції.
2. Регіональна диференціація антропологічного складу в Україні.
3. Антропологічна різноманітність як основа культурної ідентичності.
4. Українці у європейському антропологічному контексті: подібності та відмінності.
5. Антропологія і національна ідентичність: де проходить межа?

Література до теми

1. Сегеда С. Антропологія : навч. посіб. для студентів гуманітарних спеціальностей ВНЗ / редкол.: С. В. Головка, Ю. Г. Медюк. Київ : Либідь, 2001. 335 с.
2. Солохіна Л. О. Антропологія : навч. посіб. Харків : ХНУВС, 2022. 194 с.
3. Поправко О. В. Антропологія : навч. посіб. Мелітополь : МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2016. 285 с.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Антропология – наука про людину.
2. Основні розділи антропології.
3. Головні напрямки розвитку сучасної антропології.
4. Зв'язок антропології з іншими науками.
5. Методи антропологічних досліджень.
6. Історія розвитку антропології.
7. Розвиток антропології в Україні.
8. Місце людини у системі тваринного світу.
9. Людина в системі органічного світу (людина та природа).
10. Теорії (гіпотези) походження життя та людини.
11. Антропология та приматология.
12. Вітчизняні дослідження приматів: історія, здобутки та перспективи.
13. Зарубіжні дослідження приматів: історія, здобутки і перспективи.
14. Психіка та проблеми антропоморфізму.
15. Еволюція людини та еволюція культури.
16. Біопсихосоціальна природа людини (феномен людини у світлі антропології).
17. Антропогенетика: здобутки та перспективи розвитку.
18. Конституція людини та темперамент.
19. Конституція людини та характер.
20. Поняття конституції людини.
21. Основні координати статури.
22. Конституціональні схеми людини.
23. Фізіологічні та генетичні основи конституції.
24. Екологічні аспекти антропології.
25. Здоров'я як антропологічна проблема.
26. Антропологічні аспекти старіння та довголіття.
27. Релігійні традиції (культи) та етнос.
28. Антропологічні аспекти менталітету.
29. Історія регіону та палеонтологічні дослідження.
30. Історія регіону та археологічні дослідження.
31. Давньогрецькі філософи Анаксимандр, Емпідокл, Анаксагор, Сократ про природне походження людства.

32. Класифікація живих організмів та визначення місця людини в органічному світі у працях Аристотеля.
33. Теорія антропогенезу за Жаном Батистом Ламарком.
34. Важливість розуміння походження людини.
35. Історичне розуміння походження людини.
36. Теорія еволюції Дарвіна.
37. Сучасні версії теорії еволюції.
38. Еволюція у вченні католицької церкви.
39. Критика теорії еволюції
40. Географічний розподіл основних антропологічних типів.
41. Морфологічні ознаки «великих рас».
42. Основні етапи еволюції гоміноїдів.
43. Основні знахідки австралопітекових.
44. Основні знахідки «людини вмілої».
45. Основні знахідки «людини прямоходячої».
46. Фізичний тип палеоантропів.
47. Основні знахідки неандертальців.
48. Теорія поліцентризму та моноцентризму.
49. Перші сапієнси Азії та Австралії.
50. Перші сапієнси Африки.
51. Проблема вивчення морфології людини.
52. Краніологічні дослідження.
53. Визначення віку і статі людини.
54. Методи збору антропометричних даних: традиційні та сучасні підходи.
55. Вплив технічного прогресу на антропологічні методики.
56. Роль статистичного аналізу в антропологічних дослідженнях.
57. Питання адаптації стандартів до локальних культурних і соціальних умов.
58. Експеримент у антропології: можливості та обмеження.
59. Порівняння ручних і автоматизованих методів вимірювання, їх вплив на якість і точність даних.
60. Вітчизняна антропологічна думка. Поширення ідей Просвітництва у другій половині XVII ст.
61. Дослідження української антропологічної експедиції під керівництвом В. Дяченка.

62. Експедиційні дослідження П. Чубинського.
63. Найдавніші сліди життєдіяльності людей на теренах України.
64. Шляхи первинного заселення території України.
65. Зображувальні матеріали (скульптурні, графічні, художні зображення людини, поховальні маски тощо) та їх значення для розвитку антропології.
66. Писемні матеріали (хроніки, літописи, записи мандрівників тощо) та їх значення для розвитку антропології.
67. Джерела реконструкції духовного життя стародавніх людей. Виникнення тотемізму. Первісна магія.
68. Опишіть основні екологічні та соціальні фактори, що, на думку расознавців, відіграли роль у формуванні антропологічної різноманітності людства.
69. Розкрийте відмінності між науковим расознавством і расизмом.
70. Проаналізуйте сутність поняття «раса» в сучасному антропологічному контексті.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ ДО ДИСЦИПЛІНИ

Основна література

1. Сегеда С. Антропологія : навч. посіб. для студентів гуманітарних спеціальностей ВНЗ / редкол.: С. В. Головка, Ю. Г. Медюк. Київ : Либідь, 2001. 335 с.
2. Солохіна Л. О. Антропологія : навч. посіб. Харків : ХНУВС, 2022. 194 с.
3. Поправко О. В. Антропологія : навч. посіб. Мелітополь : МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2016. 285 с.
4. Борисова О. В. Соціальна антропологія : навч. посіб. Луган. нац. аграр. ун-т. ; Київ : Кондор, 2016. 224 с.
5. Помогайбо В., Петрушов А., Власенко Н. Основи антропогенезу : підручник. Київ : Академвидав, 2015. 144 с.

Додаткова література

1. Гусак П. Р. Чи існує прийнятна теорія походження людини? Критичні роздуми про філогенез та онтогенез людини : автореф. дис. ... д-ра філософії : «Філософія». Бендерн, 2004. URL: <https://dc.lviv.ua/4487-chi-snyue-priynyatna-teorya-pohodzhennya-lyudini-krytychn-rozdumi-pro-flogenez-ta-ontogenez-lyudini>.
2. Котуза А. С., Гордієнко Л. М. Конституція людини. *Енциклопедія сучасної України* / [редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.]. Київ : Ін-т енцикл. дослідж. НАН України, 2014. URL: <https://esu.com.ua/article-5010>.
3. Огінова І. О. Теорія еволюції (системний розвиток життя на Землі) : підручник. Дніпропетровськ : ДНУ, 2012. 540 с.
4. Ситник О. С. Культурна антропологія: походження людини і суспільства : навч. посіб. Львів : Львів. політехніка, 2012. 180 с.
5. Юрій М. Ф. Антропологія : навч. посіб. Київ : Дакор, 2008. 421 с.

Посилання на електронні ресурси

1. Пошукова система Google Академія (Google Scholar): <http://scholar.google.com>
2. Сайт «Brain Maps»: <http://brain-maps.org/>
3. Інформаційний ресурс MyHeritage: <https://www.myheritage.com.ua/>

Навчальне видання

РЕБЕНОК Наталія,
ПОГОРІЛЕНКО Артур

АНТРОПОЛОГІЯ

Навчально-методичний комплекс
(дистанційний курс)

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції

Дк № 4155 від 13.09.2011.

Підписано до друку 25.06.2025. Формат 60x84/16.

Папір офсетний.

Обл.-вид. арк. 3,5. Ум. друк. арк. 3,25
